

Andrzej F. Dziuba

"Concordato e Costituzione. Gli accordi del 1984 tra Italia e Santa Sede", a cura di Silvio Ferrari, Bologna 1985 : [recenzja]

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawno-historyczny 32/3-4, 294-299

1989

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

świętości. Jak wiadomo, sprawy kanonizacyjne rządzą się ogłoszoną 25 stycznia 1983 Konstytucją apostolską *Divinae perfectionis Magister* oraz wydanymi w nawiązaniu do niej przez Kongregację Spraw Kanonizacyjnych normami dotyczącymi postępowania na szczeblu diecezjalnym, spraw aktualnie zawisłych w Kongregacji oraz regulaminu samej Kongregacji. Do tych właśnie dokumentów napisał komentarz ks. prof. Winfried Schulz. Po pracach Veraji, Bara i Misztala mamy więc kolejny komentarz do aktualnie obowiązującego prawa dotyczącego spraw kanonizacyjnych. Podział i układ pracy wyznaczony jest — podobnie jak u innych autorów — samym przedmiotem. We wstępie ks. Schulz uzasadnia racje postępowania kanonizacyjnego. Odpowiedź znajduje w konstytucji o Kościele oraz we wstępie konstytucji *Divinus perfectionis Magister*. Węzłowe miejsce w tym uzasadnieniu znajduje kategoria świadectwa. Nowe prawo nie rozróżnia między sprawą beatyfikacyjną i kanonizacyjną, jedynie w art. 26, 1 regulaminu wymaga się do kanonizacji cudu, który zdarzył się po beatyfikacji. Nie wynika z tekstu, czy chodzi tylko o sprawy osób już beatyfikowanych. Ks. Schulz nie zajmuje w tej sprawie stanowiska. Wniosek, że w świetle nowego prawa proces beatyfikacyjny należy uznać za niezniesiony, uważa za przedwczesny. Zaznacza ten pogląd już w samym tytule książki. Oprócz wstępu praca zawiera cztery rozdziały: zarys dotychczasowego postępowania beatyfikacyjnego i kanonizacyjnego, postępowanie w diecezji, postępowanie w Kongregacji, sprawa cudów. Temu ostatniemu zagadnieniu poświęcił — jak widać — osobny rozdział, co należy powitać z uznaniem.

Zaletą książki jest jej klarowny, przystępny język. Daje ona pierwszą, ale wystarczającą orientację, także tym, którzy byliby zainteresowani wniesieniem o kanonizację Sługi Bożego. Z pewnością nie wszystkie trudności i wątpliwości, jakie mogą wyniknąć w trakcie postępowania, zostały przez autora dostrzeżone i podjęte, tym niemniej jednak trzeba podkreślić jego odniesienie do praktyki i pragmatyczną, teleologiczną interpretację norm.

W aneksie znajdujemy wspomniane wyżej cztery dokumenty składające się na obecnie obowiązujące prawo kanonizacyjne. Podobnie jak szereg innych autorów (m. in. Misztal) Schulz zajmuje krytyczne stanowisko wobec *Postulatorum Vademecum* Casieriego.

Ks. R. Sobański

Concordato e Costituzione. Gli accordi del 1984 tra Italia e Santa Sede, a cura di Silvio Ferrari, Società Editrice Il Mulino, Bologna 1985, ss. 260.

Problematyka stosunków dyplomatycznych czy innego rodzaju oficjalnych relacji między różnymi państwami a Stolicą Apostolską jest

niezwykle interesującym zagadnieniem, i to z wielu płaszczyzn. Dynamika dziejów Kościoła, tak religijna jak i dotycząca innych sfer życia ludzkiego, w wymiarze indywidualnym i zbiorowym, wymaga jednak specyficznych narzędzi badawczych, zwłaszcza na styku z zagadnieniami zbawczego posłannictwa ludu Bożego w świecie. Obok wielu publikacji ukazujących historyczne przykłady układania wzajemnych stosunków, tak poprzez poszczególne państwa jak i systemy polityczne, ciekawe są aktualne analizy najnowszych przykładów w tej dziedzinie.

Seminarium historii instytucji religijnych i relacji między Państwem a Kościołem na Uniwersytecie Florenckim poddało stosunkowo wyczerpującym badaniom zawarty w 1964 r. Konkordat między Włochami a Stolicą Apostolską. Owocem tych studiów jest prezentowana publikacja, która stanowi 13 tom serii *Religione e Società*, ukazującej się pod redakcją F. Margiotta Broglio.

Dzieło otwiera wprowadzenie pióra redaktora tomu, S. Ferrari (s. 5—6) oraz spis treści (s. 7—8). Właściwy korpus pracy obejmuje dziewięć artykułów oraz pewnego rodzaju podsumowanie autorstwa redaktora tomu.

Negocjacje nad reformą Konkordatu między rządem a parlamentem to tytuł pierwszego artykułu pióra F. Margiotta Broglio (s. 9—29). Autor wskazuje na zaangażowanie wielu elementów władzy w proces kształtowania się nowego Konkordatu. Oczywiście zasadniczy ciężar spoczywał na rządzie i parlamencie, które jednak nie działały w odosobnieniu, mając na względzie całość struktur władzy w systemie włoskim. Podstawowym wymiarem odniesienia całej dyskusji była Konstytucja, choć nie zapominano także i o bogactwie historii, m. in. z Konkordatem z 1929 roku. Rewizji zawartego wówczas układu domagano się niemal od momentu jego podpisania. Szczególnie jednak po zmianie sytemu politycznego we Włoszech oczekiwania w tym zakresie stały się jeszcze bardziej wyraźne.

P. Ciprotti podejmuje temat: *Noty porównawcze dla studium niektórych norm konkordatowych* (s. 31—59). Po krótkim wprowadzeniu autor wskazuje na dostrzegane przemiany ewolucyjne, i to w ostatnim czasie, w zakresie tzw. polityki konkordatowej. Przykładami mogą tu być nowe porozumienia zwarte z Dominikaną, Hiszpanią czy całość postawy Pawła VI oraz Vaticanum II. Interesujące jest, że w dokumencie podpisanym 18 lutego 1984 r. nie używa się tradycyjnego określenia „Konkordat”, ale najczęściej mówi się o „Porozumieniu — *Accordo*”. Autor zwraca także uwagę na problem wolności nie tylko dla Kościoła katolickiego.

Autor tego artykułu ma świadomość ścisłego powiązania zagadnień kościelnych z politycznymi, przynajmniej ich styk jest częsty, a niekiedy rozgraniczenie dość trudne. Oczywiście jest to opinia dyskusyjna, ale spotykana dość często wśród świeckich badaczy. Prof. Ciprotti

podejmuje podnoszony w wielu krajach temat obywatelstwa duchownych zajmujących wyższe stanowiska kościelne. Całość szkicu zamykają uwagi o relacji między tolerancją a podstawowymi zasadami zawartymi w uzgodnieniach podpisywanych przez Stolicę Apostolską.

Kolejny badacz, E. Vitali podejmuje temat: *Nowa dyscyplina o małżeństwie* (s. 61—87). Śledząc historyczne elementy doskonalenia prawa małżeńskiego w płaszczyźnie świeckiej, trzeba jednocześnie zauważyć, iż prawo kościelne także pogłębiło tę problematykę. Nie można jednak, zwłaszcza we Włoszech rozpatrywać tych dwóch płaszczyzn prawnych w oderwaniu od siebie, w niezależnym istnieniu. Porównanie porozumień z 1929 r. i 1984 wskazuje jednoznacznie na owe punkty styczne, co więcej апробowane przez obie strony. Ich jednak wzajemna relacja na przestrzeni tego okresu uległa znacznej ewolucji, którą stara się uchwycić autor szkicu.

Institucje i majątek Kościoła omawia S. Berlingò (s. 89—130). Jest to niezwykle delikatna materia, zwłaszcza w płaszczyźnie całokształtu własności indywidualnej i wspólnotowej. Autor wskazuje, że ważnym czynnikiem, którego nie daje się sprecyzować w umowach, jest odpowiedzialność a zarazem i świadomość odpowiedzialności za człowieka ku dobru kraju. Ważnym elementem tych kwestii jest rozumienie dóbr Kościoła w kategoriach służebnych wobec naczelnej jego misji. Autor jednak na te zagadnienia zwraca uwagę tylko w sposób bardzo szkicowy.

Kolejny autor, A. Gomez de Ayala podejmuje temat: *Zwolnienia i ułatwienia podatkowe a konstytucyjna zasada równego nakładania do równości zdolności podatkowych* (s. 131—160). Zobowiązania podatkowe Kościoła wynikające z posiadanych dóbr są tematem często dyskutowanym, a jednocześnie rozwiązywanym na wiele sposobów w zależności m. in. od systemu politycznego państwa. Autor wskazuje na kwestie przeznaczania podatku na cele religijne i kultowe, czy wreszcie na cele dobroczynne oraz szkolnictwo. Dość wiele miejsca poświęca on tzw. *copertura costituzionale* wypracowanej przez Pakty laterańskie, a następnie często reinterpretowane w zależności od aktualnej sytuacji państwowej i kościelnej. Sukcesywnie ta struktura prawna interpretowana była raczej w kierunku ograniczeń przedmiotowych. Nowe porozumienie, w tej materii, co podkreślał m. in. kard. Casaroli, nie akcentowało przywilejów, ale kładzie nacisk na wzajemną zgodę.

Projekt wychowania a czynnik religijny omówiony został przez C. Cardia (s. 161—177). Autor akcentuje zasadę wolności wyboru, przy czym podkreśla także powiązania między szkołą a kwestiami religijnymi. Mając to na względzie musi być dopuszczony w szkolnictwie pluralizm i to bez określonych preferencji. W przypadku dobrowolnej rezygnacji z zajęć związanych z problematyką religijną jawi się kwestia odpowiedniego innego elementu całokształtu edukacji szkolnej. Au-

tor podkreśla, iż w tej problematyce walor posiadają nie tylko określone przepisy pisane ale także zwyczaje praktyczne.

Wychodząc szerzej poza problematykę Konkordatu G. Cimbalò analizuje temat: *Gwarancje wolności religijnej i nauczanie religii w szkole publicznej między Konkordatem i Układem Stołu Waldensów* (s. 179—195). Ważnym czynnikiem wpływającym na obraz nowego Konkordatu były jednoczesne rozmowy władz włoskich z innymi Kościołami. Powodowało to pewne ograniczenia, a jednocześnie otwierało bardziej realistycznie na faktyczną sytuację w szkolnictwie. Trzeba jednak stwierdzić, iż wiele elementów w tej płaszczyźnie posługi szkolnej jest zbieżnych, choć różnią się akcentami czy poszukiwaniem innych argumentów prawnych w stosunku do stawianych postulatów.

Pozostając nadal przy problematyce szkolnej L. Zannotti opracował temat: *Reforma prawodawstwa szkolnego a nowy Konkordat* (s. 197—211). Zawarte porozumienie między Włochami a Stolicą Apostolską stabilizuje wiele kwestii dotyczących kwestii nauczania religii w różnych typach szkół. Zdaniem autora jest to jednak początek drogi. Zagadnienie to jest szczególnie dynamiczne i będzie wymagać dalszych prac legislacyjnych.

Ostatni szkic prezentowanej pracy, autorstwa G. Casuscelli poświęcony został *Układowi Stołów Waldensów* (s. 213—248). Autor po krótkim wprowadzeniu zwraca szerzej uwagę na aktualność pluralizmu religijnego, który jest faktem także we Włoszech. Samo opracowanie kolejnego dokumentu precyzującego układ stosunków w płaszczyźnie religijnej między Włochami a innymi Kościołami jest wielkim osiągnięciem, zdobytym jednak poprzez znaczny wysiłek, także w sferze proceduralnej. Zawsze konieczne jest rozpatrywanie łącznie kwestii teoretycznych i praktycznych. A dalszą koniecznością, zdaniem autora, jest dialog, a nie są możliwe do zaakceptowania impasy w rozmowach.

Całość prezentowanego dzieła zamyka krótkie podsumowanie autorstwa redaktora, S. Ferrari (s. 249—260). Autor wypunktowuje znaczenie wzajemnej współpracy oraz wolności. Ważne jest także umiejętnie spotkanie tego co nowe z tym co stare, przy pozytywnym zaaprobowaniu obu jego określonych etapów dzieł ludzkich.

Prezentowane opracowanie stanowi zbiór cennych studiów, które wyszły spod pióra wybitnych specjalistów z zakresu problematyki stosunków między Państwem a Kościołem. Dotykają one jednak tylko wybranych zagadnień, i to dość ważnych zwłaszcza w sensie zainteresowania nimi przez szersze grono Włochów. Poszczególne artykuły zawierają wiele uwag historycznych, które ułatwiają zrozumienie drogi dojścia do uzgodnień zapisanych w Konkordacie z 1984 roku. Informacje te ukazują także ewolucje poglądów tak kościelnych

jak i świeckich w patrzeniu na sprawy wzajemnych relacji. Autorzy sięgają także do porównań z podobnymi problemami w innych krajach, zwłaszcza zachodnich.

Zarysowane procesy ukazują wysiłek obu stron porozumienia na drodze wypracowywania wspólnego dokumentu. Widać wyraźnie trud podjętego dialogu, tym bardziej, iż nie można w nim pominąć, obok interesów Państwa i Kościoła, także i wielu innych grup istniejących we Włoszech. Styk Kościoła i Państwa dotyka bowiem wielu sfer, które często dopiero w praktyce codziennego życia dają o sobie wyraźnie znać. Stąd tak ważne było dostrzeżenie teorii i praktyki podpisanego Konkordatu. Tak sytuacja powoduje m. in., iż wiele elementów wzajemnych relacji nie daje się ująć w szczegółowe przepisy ogólnych wzajemnych uzgodnień. Konkordat, mimo że jest dokumentem prawnym, jest zarazem pewnym procesem, a więc dynamizmem, w którym prawo nie jest tylko określonym przepisem, ale i elementem życia. Konkordat włoski, zdaniem autorów, jest pewnym drogowskazem, wytyczną w rozwiązywaniu dalszych szczegółowych spraw wzajemnych relacji Kościół-Państwo.

Autorzy prezentowanego opracowania wskazują, iż wiele spraw będzie jeszcze omawianych. M. in. kwestie szkolnictwa napotykały stosunkowo wcześniej nowe problemy wymagające dalszych precyzacji. Te uwagi wskazujące na perspektywy omawianego Konkordatu, w obrazie *Concordato e Costituzione*, oparte są mocno na przesłankach historycznych. Mniej natomiast ogólnych dywagacji o przyszłości. Autorzy artykułów prezentują zresztą wyraźne ukierunkowanie ku historycznemu rozważaniu omawianych przez siebie zagadnień. W historii widzą źródła, teraźniejszość a często i perspektywy.

Ważnym elementem sygnalizowanych studiów jest szeroka baza bibliograficzna. Składają się na nią tak cytaty, i czasem dość obszerne, tekstów źródłowych, literatura przedmiotu i literatura pomocnicza. Autorzy chętnie wskazują na dyskusyjne artykuły jawiące się także w codziennej prasie, zwłaszcza w okresie dyskusji szczegółowych zagadnień Konkordatu. W kwestiach fundamentalnych odwołują się także i do bardziej podstawowej literatury w tej tematyce.

Lektura dzieła o Konkordacie włoskim z 1984 r. i Konstytucji Włoch oraz ich wzajemnych relacjach zdaje się wskazywać, iż autorzy jakby bardziej wyraźnie stają po stronie Państwa. Zdają się w minimalnym stopniu dostrzegać i zasadniczą misję wspólnoty Kościoła w świecie. Raczej interesuje ich Kościół jako określona społeczność istniejąca obok innych w ramach poszczególnych państw. Dochodzi tu tylko element Stolicy Apostolskiej jako suwerennego państwa. Poczynione przez autorów uwagi mogą być interesujące także w polskiej rzeczywistości przeżywającej pracę nad uregulowaniem relacji Państwa od Kościoła w płaszczyźnie międzynarodowej, oraz Państwa do Kościoła w płasz-

czyźnie krajowej. Oczywiście nie można przenosić rzeczywistości włoskiej do Polski, ale przypatrzeć się tamtejszym procesom warto. A temu pomaga w znacznym stopniu prezentowana praca.

Ks. A. F. Dziuba

**Eugenio Corecco, Sussidi per il corso di diritto canonico,
Milano 1984, s. 402.**

Znany kanonista szwajcarski Eugenio Corecco, profesor prawa kanonicznego w Uniwersytecie we Fryburgu Szwajc., a ostatnio biskup diecezji Lugano, wydał obszerny tom zatytułowany *Pomoce do wykładów prawa kanonicznego*. Jest to zbiór wybranych prac autora, opublikowanych już wcześniej na łamach różnych periodyków, słowników, encyklopedii i prac zbiorowych. W ten sposób czytelnik dysponuje 14 publikacjami uszeregowanymi w czterech częściach tomu: 1) *Wprowadzenie do prawa kanonicznego* (s. 5—124); 2) *Prawo konstytucyjne* (s. 125—304); 3) *Matżeństwo* (s. 303—370); 4) *Dodatek* (s. 371—401), zawierający pracę na temat ruchów i stowarzyszeń w Kościele. Są to więc cztery różne obszary tematyczne, po których E. Corecco porusza się od lat z dużą swobodą.

Część I — *Wprowadzenie do praw kanonicznego* obejmuje 4 prace. Wszystkie można zaliczyć do dziedziny teorii prawa kościelnego.

Praca pierwsza nosi tytuł *Prawo* i składa się z trzech punktów: doświadczenie fenomenologiczne (prawo jest poznawane przez doświadczenie ludzkie jako rzeczywistość zewnętrzna, która ogranicza wolność i autonomię osoby. Doświadczenie wskazuje, że prawo jest także koniecznym narzędziem dla zachowania porządku i pokoju), jedność prawa w myśli filozoficzno-teologicznej chrześcijaństwa (prawo w filozofii grecko-rzymskiej, przyjęcie eklektyczne filozofii grecko-rzymskiej w patrystyce, uprzywilejowane stanowisko prawa Bożego pozytywnego i naturalnego aż do scholastyki, jedność prawa w rozróżnieniu natury i nadnatury u św. Tomasza z Akwinu, wola Boża — jedyne źródło jedności prawa w filozofii Occhama, racjonalizm — ostatecznym źródłem jedności prawa w intelektualizmie, synteza myśli chrześcijańskiej odnośnie do formuły Suareza: *ius divinum, sive naturale sive positivum*), jedność prawa świeckiego i prawa kanonicznego w doktrynie protestanckiej.

Kolejny artykuł — to *Teologia prawa kanonicznego* ujęty w następujących punktach. horyzonty kulturalne, teologia prawosławna, instytucje *ekonomii* — Bóg chce udoskonalić człowieka, teologia protestancka (prawo i Ewangelia, doktryna, Kościół niewidzialny i widzialny, Ewangelia i prawo, uwagi krytyczne), teologia katolicka (prawo i łaska, droga metodologiczna).